

Jelena Čeriman

Univerzitet u Beogradu,

Institut za filozofiju i društvenu teoriju UDK 37.016:316]:340.134(4971.11)

Violeta Bogdanović Šutković

378.016:316]:340.134(4971.11)

Peta ekonomska škola DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC19S1742C>

„Rakovica”

Ekonomska škola „Nada Dimić”

Zemunaska gimnazija

Stručni članak

Primljeno: 11.10.2019.

MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA NASTAVE SOCIOLOGIJE: ANALIZA POVEZANOSTI OKVIRA KVALIFIKACIJA NA SEKUNDARNOM I TERCIJARNOM NIVOU OBRAZOVANJA U SRBIJI

Sociology Teaching Improvement Possibilities: Analysis of the Relation between Qualifications Frameworks at the Secondary and Tertiary Level of Education in Serbia

APSTRAKT: Proces reforme sistema kvalifikacija u Srbiji započet je 2001. godine, pre svega pod uticajem stvaranja Evropskog prostora visokog obrazovanja kojim su načinjeni preduslovi za razvoj opšteg okvira kvalifikacija za visoko obrazovanje. Reforma tadašnjeg sistema kvalifikacija u Srbiji zahtevala je odgovor na potrebe tržišta rada, čiji se razvoj odigravao u novim socio-ekonomskim okolnostima. Izrada novog sistema kvalifikacija od početka procesa je realizovana kroz dve odvojene aktivnosti – razvoj okvira kvalifikacija za srednje i za visoko obrazovanje, bez njihovog međusobnog usklađivanja. Iako je razvoj pojedinačnih okvira kvalifikacija za različite nivoe obrazovanja neophodan za razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija, naša hipoteza je da odvojeni okviri ni danas nisu međusobno koherentni, da ne definišu precizno kvalifikacije koje su neophodne za prelazak iz jednog nivoa obrazovanja u drugi, kada je reč o sociologiji kao nastavnom predmetu, te da ovakva situacija utiče i na samo profilisanje budućih sociologa. Namera nam je da u ovom radu problematizujemo takav pristup razvoju opšteg okvira kvalifikacija kroz analizu sadržaja domaćeg normativnog okvira, koji se odnosi na opšte ishode učenja nastave sociologije na sekundarnom i tercijarnom nivou obrazovanja.

KLJUČNE REČI: nacionalni okvir kvalifikacija, srednjoškolsko obrazovanje, visoko obrazovanje, sociologija, opšti ishodi učenja, Srbija

ABSTRACT: The qualifications system reform in Serbia began in 2001, influenced primarily by the establishment of the European Higher Education Area, which created the preconditions for the development of a general framework for higher

education qualifications. The reform of the existing qualifications system in Serbia required a response to the needs of the labor market, which was developing under new socio-economic circumstances. Since the beginning of the process, the development of a new system of qualifications has been implemented through two separate activities – the development of qualifications frameworks for secondary and higher education which remained non-harmonized. Although the development of individual qualifications frameworks for different levels of education is necessary for the development of a national qualifications framework, we argue that the separate frameworks remain incoherent to this day, that they do not precisely define the qualifications required to move from one level of education to another, when it comes to sociology as a subject, and that this situation affects the profiling of future sociologists. In this paper, we intend to problematize such an approach to the development of a general qualifications framework through the analysis of the contents of a domestic normative framework related to the general learning outcomes of teaching sociology at secondary and tertiary levels of education.

KEY WORDS: *national qualifications framework, secondary education, higher education, sociology, general learning outcomes, Serbia*

Uvod

Proces reforme sistema kvalifikacija u Srbiji započet je 2001. godine, pre svega pod uticajem stvaranja Evropskog prostora visokog obrazovanja i usklađivanja normativnih odredbi Republike Srbije sa EU normativima u okviru procesa pridruživanja. Izrada novog sistema kvalifikacija od početka procesa realizovana je kroz dve odvojene aktivnosti – razvoj odvojenih okvira kvalifikacija za srednje i za visoko obrazovanje. Iako je razvoj pojedinačnih okvira kvalifikacija za različite nivoe obrazovanja neophodan za razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija (NOK), ovakav proces izrade NOK doveo je do nekoherentnosti između različitih nivoa obrazovanja, odnosno do neprecizno definisanih kvalifikacija koje su neophodne za prelazak iz jednog nivoa obrazovanja u drugi (Komnenović i dr., 2010). Sam proces bazira se na konceptu celoživotnog učenja koji dobija novo značaje u periodu ubrzanog naučno-tehnološkog razvoja društva i nastojanja da se u razvojnim procesima primeni koncept razvoja privrede zasnovane na znanju, čime bi se postigla i viša međunarodna kompetentnost (Dželalija, 2009). Novi koncept obrazovanja tako postaje zasnovan na standardima kojima se obezbeđuje kvalitet u obrazovanju, te na ishodima takvog obrazovanja, kao i na sticanju opštih kompetencija koje su potrebne za usvajanje novih znanja u procesu celoživotnog učenja (Hoffer, 2000; Munch, 2009). I formalno i neformalno obrazovanje tako postaju čvršće uvezani u složeni splet međudnosa sa drugim sferama društva, najpre politikom i ekonomijom, pa se i od obrazovnih ishoda nastave pojedinačnih predmeta u formalnom obrazovanju očekuje da pruže odgovore na potrebe društva u razvoju, odnosno da omoguće učenicima određena znanja, veštine i sposobnosti (na primarnom i sekundarnom nivou obrazovanja) i da profilišu

stručnjake određenih kompetencija (na tercijarnom nivou obrazovanja). Imajući u vidu nisku zastupljenost istraživanja o ishodima nastave sociologije u domaćoj sociološkoj misli, kao i specifičnost trenutka u kom nastaje ovaj tekst (60 godina nastave sociologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu), namera nam je da ukážemo na nekoherentnost NOK kroz analizu sadržaja domaćeg normativnog okvira koji se odnosi na opšte ishode učenja nastave sociologije na sekundarnom i tercijarnom nivou obrazovanja. Obrazovne ishode u ovom radu definišemo preko kompetencijskog modela obrazovanja (Baranović, 2006), pri čemu (pre) uzimamo definiciju kompetencija kao multifunkcionalne i transferabilne kombinacije znanja, vrednosti i sposobnosti koja je primenljiva u različitim situacijama i novim okolnostima (ibid), a ishode učenja definišemo kao interno i eksterno merljiva postignuća đaka u obliku znanja, veština i sposobnosti koje nastaju kao rezultat poučavanja u okviru nekog predmetnog područja i kroz koje su vidljivi i ciljevi obrazovanja (ibid).

Osnovni istraživački cilj u ovom radu je eksplorativnog karaktera i odnosi se na utvrđivanje koherentnosti normativnog okvira koji je relevantan za NOK u Srbiji. Kako bismo odgovorile na postavljeni istraživački cilj, studiju smo zasnovale na kvalitativnoj analizi sadržaja svih dokumenata koji čine normativni okvir relevantan za NOK. U eksplorativnoj fazi, pregledale smo celokupni sadržaj svih dokumenata i izdvojile delove koji se odnose na ključne kategorije naše analize. U drugoj fazi analitičkog postupka fokusirale smo se na interpretaciju izdvojenog teksta, nastojeći da utvrdimo koherentnost relevantnog normativnog okvira između sekundarnog i tercijarnog nivoa obrazovanja. Druga faza analize bila je podeljena na tri koraka. U prvom koraku druge faze, pratile smo da li su izdvojeni elementi iz teksta opšteg normativnog okvira Republike Srbije inkorporirani u normativni okvir koji se direktno odnosi na opšte ishode učenja nastave sociologije na sekundarnom nivou obrazovanja. U drugom koraku druge faze analize, pratile smo da li su elementi iz teksta opšteg normativnog okvira RS inkorporirani u uži normativni okvir koji je relevantan za ishode učenja nastave sociologije na tercijarnom nivou obrazovanja. U trećem koraku, smo komparirale koherentnost sekundarnog i tercijarnog nivoa obrazovanja posmatrano po ishodima učenja nastave sociologije. Rad se sastoji od uvoda, analize normativnog okvira i zaključka u kome sumiramo i diskutujemo ključne uvide proizašle iz našeg istraživanja.

Analiza nacionalnog okvira kvalifikacija na sekundarnom nivou obrazovanja

U ovom poglavlju analiziramo opšte ishode nastave učenja sociologije na sekundarnom nivou obrazovanja. Polazimo od šireg normativnog okvira za sekundarni nivo obrazovanja i vaspitanja koji obuhvata: Zakon o Nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 27/2018), Strategiju razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine („Službeni glasnik RS“, br. 107/2012), Pravilnik o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS“, broj 98/2017), Pravilnik o standardima kompetencija

za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 5/2011), Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV, Službeni glasnik, broj 88/2017, 27/2018. – dr. zakoni, 10/2019), Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (u daljem tekstu Zakon o srednjem obrazovanju) („Službeni glasnik RS“, broj 55/2013, 101/2017i 27/2018 – dr. zakon) i Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta („Službeni glasnik RS“, broj 117/2013). Analiza ovih dokumenata urađena je jer se program nastave i učenja donosi u skladu sa principima, ciljevima i standardima postignuća, odnosno standardima kvalifikacija i na osnovu ZOSOV i Zakona o srednjem obrazovanju. Analiza užeg normativnog okvira obuhvatila je programe predmeta Sociologija („Prosvetni glasnik“, broj 5/2010) i Sociologija sa pravima građana („Prosvetni glasnik“, broj 10/2012).

Polazeći od znanja, veština, sposobnosti i stavova, Zakon o NOK-u određuje da učenici po završetku sekundarnog nivoa obrazovanja poseduju „sistematizovana i celovita znanja potrebna za rad i/ili učenje“, veštine „kritičkog odabira informacija“ za rad i učenje i sposobnost uočavanja i učešća u rešavanju problema, što odgovara četvrtom nivou kvalifikacija (član 54). Nastavak obrazovanja pojedincima pruža mogućnost sticanja specijalizovanih akademskih i/ili stručnih znanja za samostalno obavljanje složenih poslova i rukovođenje jer se na akademskom nivou razvija „kritičko razumevanje“, sposobnost „primene znanja“, „rešavanja problema na inovativan način“, veština komunikacije i saradnje, „preduzetničko i samostalno vođenje složenih projekata“, „mogućnost kontrole i vrednovanja rada u cilju unapređivanja postojeće prakse“ (član 54).

U Strategiji razvoja obrazovanja do 2020. preporučene su strateške relacije povezivanja akademskih studija sa srednjim obrazovanjem u cilju „povećanja kvaliteta srednjeg obrazovanja“, posebno u gimnazijama čija je misija razvijanje „ključnih kompetencija, stvaralačkih i sazajnih potencijala“ i kvalitetno obrazovanje mladih koji će „svoj kulturni, naučni i intelektualni razvoj nastaviti na akademskim studijama“ (poglavlje 4. Strategije). Povećanje kvaliteta srednjeg obrazovanja postiže se angažovanjem nastavnog kadra koji unosi inovacije u nastavu i ima doktorat ili drugi dodatni vid akademskog školovanja u struci ili metodici. Koherentnost ova dva nivoa obrazovanja treba da se ogleda u pripremi pojedinca za svet rada i dalje školovanje kao misije srednjeg obrazovanja, u zajedničkom organizovanju i realizaciji kurseva, projekata, takmičenja i u usaglašavanju koncepcije mature i prijemog ispita u visokom obrazovanju. Misija srednjeg stručnog obrazovanja je da učenici stručnih škola, pored stručnih kvalifikacija, steknu i znanja potrebna za nastavak školovanja kao deo koncepcije celoživotnog učenja. Tako, stručna lica koja se bave srednjim stručnim obrazovanjem treba da ostvare saradnju sa privrednim sektorom i ustanovama visokog obrazovanja.

Potreba usklađivanja zakonske regulative i obrazovne prakse dovela je do izrade Pravilnika o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS“, broj 98/2017). Pravilnik ne odražava u potpunosti nastojanje da se ostvari kohezija svih nivoa obrazovanja, jer daje „smernice“ samo za deo

obrazovanja do akademskog nivoa, što se vidi u delu o misijama obrazovanja (2.1), koje su preuzete iz Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji. Povezanost srednjeg i akademskog obrazovanja postoji samo u delu Pravilnika u kom su određene vrednosti obrazovanja i vaspitanja, jer su kompetentnost, celoživotno učenje, preduzetništvo i komunikacija (tačka 2.2) vrednosti na kojima su zasnovani svi nivoi obrazovanja.

Sedmi nivo kvalifikacija stečen akademskim obrazovanjem daje samo deo neophodnih kompetencija za obavljanje profesije nastavnika, pa tako i nastavnika sociologije: „poznavanje naučne discipline koju predaje“, socijalne relevantnosti predmeta (član 54. Zakona o NOK-u) i veština komunikacije i saradnje sa roditeljima i različitim partnerima. Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihov profesionalni razvoj („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“, br. 5/2011), u delu o Standardima kompetencija za profesiju nastavnika, definiše da nastavnik treba da poseduje i kompetencije za poučavanje i učenje, podršku razvoju ličnosti učenika, da poznaje ciljeve, ishode i standarde obrazovanja i metodiku nastave. Analiza realizacije navedenih kompetencija pokazuje da su one pre svega usmerene na nivo primarnog i sekundarnog obrazovanja: „kontinuirano prati i vrednuje postignuća učenika“, „informiše i konsultuje roditelje u cilju njihovog uključenja u rad škole“, „primenjuje konstruktivne postupke pri rešavanju problema“ („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“, br. 5/2011, Standardi). Povezanost sa tercijarnim nivoom obrazovanja ostvaruje se samo u delu kada se nastavni sadržaji povezuju sa „aktuelnim dostignućima/naučnim novinama“, a učenici podstiču na identifikovanje i rešavanje problema, donošenje odluka i na „kritičko, analitičko i divergentno mišljenje“. Ipak, Strategija prepoznaje da „ne postoje definisani ishodi učenja koji se očekuju od svake kvalifikacije, a upravo je to potreban uslov za definisanje posebnih znanja, veština i kompetencija za profesiju nastavnika.“ (Poglavlje 4. Strategije).

Budući da su ciljevi obrazovanja prema Zakonu o NOK-u („Službeni glasnik RS“, br. 27/2018) orijentisanost na ishode učenja kojim se stiču kompetencije određene standardom kvalifikacija i afirmacije ključnih, opštih i međupredmetnih kompetencija (član 3, tačke 3 i 6), u narednom delu teksta analiziramo ciljeve i ishode učenja i standarde postignuća učenika na sekundarnom nivou obrazovanja. Deo analize odnosi se na ZOSOV i Zakon o srednjem obrazovanju koji regulišu način ostvarenja misije obrazovanja i sticanja kvalifikacija na sekundarnom nivou. Analiza je pokazala nedoslednost Zakona o srednjem obrazovanju kada je reč o ciljevima obrazovanja i vaspitanja u odnosu na krovni zakon od kog polaze svi propisi koji regulišu osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje, odnosno ZOSOV. Prema članu 2. Zakona o srednjem obrazovanju ciljevi obrazovanja su ostvarenje sposobnosti i kompetencija važnih za dalje školovanje, izbor zanimanja, uspešno zapošljavanje i aktivnu ulogu u društvenom životu, ali njime nisu definisani ciljevi koji se odnose na razvoj stvaralačkih sposobnosti i kritičkog mišljenja (kao u članu 8. ZOSOV-a). Ovi ciljevi su određeni misijom srednjeg obrazovanja i značajni su za akademski nivo obrazovanja. Član 9. ZOSOV-a propisuje da učenik tokom školovanja treba

da bude osposobljen za dalje učenje („zna kako da uči“, „razlikuje činjenice od interpretacija“), za komunikaciju, za analizu, evaluaciju (tumačenje i kritički pristup informacijama), da stekne funkcionalna znanja („naučna i tehnološka znanja“ koja će znati da primeni), da razvije sposobnost prosuđivanja (shvata svet kao celinu i tako pristupa rešavanju konkretnih problema) i sinteze (pokazuje kreativnost i preduzetnički pristup), da ima razvijenu svest o sopstvenoj i drugim kulturama i da je sposoban da preuzme odgovornost prema sopstvenom i životu drugih i životnoj sredini. Ovi ishodi opšteg obrazovanja nisu eksplicitno navedeni u Zakonu o srednjem obrazovanju, ali je određeno da su srednje škole u obavezi da obezbede njihovo postignuće (član 2). Stoga je analiziran i Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta („Prosvetni glasnik“, br. 117/2013). Analizom ovog dokumenta zaključili smo da su propisani standardi samo za pojedine opšteobrazovne predmete: Srpski jezik i književnost, Strani jezik, Matematiku, Hemiju, Fiziku, Biologiju, Geografiju i Istoriju (član 2), dok standardi za predmete Sociologija i Sociologija sa pravima građana nisu postavljeni do danas.

Imajući to u vidu, u narednom delu rada razmatrale smo uži normativni okvir koji se odnosi na nastavni program predmeta Sociologija i Sociologija sa pravima građana (predmeta koji je uveden u srednje stručne škole 2012. sa reformom oglednih profila i 2016/2017. u gimnazije (smer za učenike sa posebnim sposobnostima za fiziku i u Matematičkoj gimnaziji). Reforma gimnazija i srednjih stručnih škola vodi povećanju broja obrazovnih profila koji umesto predmeta Sociologija imaju predmet Sociologija sa pravima građana. Na osnovu uporedne analize, zaključujemo da su ciljevi i zadaci predmeta Sociologija u skladu sa Strategijom obrazovanja do 2020. i Zakonom o srednjem obrazovanju. Konkretno, nastavni program predmeta Sociologija za gimnazije i srednje stručne škole („Prosvetni glasnik“, br. 5/2010) omogućuje učeniku da: „stekne primenljiva i funkcionalna znanja“, „razvije svest o načinu povezanosti pojedinca, društva i kulture“, „razvije osetljivost u odnosu na postojanje društvenih nejednakosti“ da bi shvatio „svet kao celinu“ i „preuzeo odgovornost“ prema svom i životu drugih (kao u članu 9. ZOSOV-a). Isti program ima za cilj da „razvije kritički i angažovan odnos prema društvu“ i „proširi opštu kulturu“ i time omogućiti razvoj svesti o sopstvenoj i drugim kulturama, toleranciju i uvažavanje različitosti i osposobljavanje za samoinicijativu u skladu sa ciljevima obrazovanja (član 8). Cilj programa predmeta Sociologija je da učenik „razume društveni smisao i važnost profesije sociologa“ kao deo kompetencije važne za dalje školovanje, a posebno za izbor zanimanja (član 2. Zakona o srednjem obrazovanju). To znači da ciljevi i zadaci ovog predmeta doprinose misiji srednjeg obrazovanja, odnosno razvijanju „stvaralačkih i saznavnih potencijala učenika“ na četvrtom nivou kvalifikacija (posedovanje „kritičkog odabira informacija“ za rad i učenje i sposobnost uočavanja i učešća u rešavanju problema).

Program predmeta Sociologija sa pravima građana („Prosvetni glasnik“, br. 10/2012) ciljeve predmeta svodi samo na sticanje znanja o organizaciji društva, državnim institucijama, organima vlasti, ustavu, ljudskim pravima, pravosudnom sistemu, kulturnim tekovinama i društvenim promenama. U

odnosu na Nastavni program predmeta Sociologija, analiza Nastavnog programa Sociologije sa pravima građana pokazuje da nisu postavljeni sledeći ciljevi predmeta: podsticanje kritičkog i angažovanog odnosa i spremnost učenika na aktivnu ulogu u savremenom društvu, razumevanje društvenog smisla i važnosti profesije sociologa, što zahteva primenu stečenih znanja, razvijanje osetljivosti u odnosu na društvene nejednakosti i probleme u društvu. Ovaj podatak pokazuje da u program predmeta Sociologija sa pravima građana nisu preneti svi opšti ciljevi obrazovanja i vaspitanja iz člana 8. ZOSOV-a i da se na taj način ne stvara osnova potrebna za samostalan izbor zanimanja i dalje školovanje (član 2. Zakona o srednjem obrazovanju) na studijama sociologije ili drugim studijskim grupama. Većina ishoda učenja iz ZOSOV (iz člana 9.) preneti je u predmet Sociologija, što nije slučaj sa predmetom Sociologija sa pravima građana. Analiza ishoda predmeta Sociologija pokazuje da je u program (Prosvetni glasnik, br. 5/2010) preneto 10 od 15 propisanih opštih ishoda obrazovanja iz člana 9. ZOSOV-a, poput: učenik treba da zna da „izrazi i tumači ideje misli, činjenice, stavove“, „razlikuje činjenice od interpretacija“, „efikasno i kritički koristi naučna i tehnološka znanja“, „shvata svet kao celinu povezanih sistema i prilikom rešavanja konkretnih problema da razume da nisu izolovani“, „ima svest o sopstvenoj kulturi“, da efikasno i konstruktivno učestvuje u svim oblicima radnog i društvenog života i upravlja sobom i da „prikuplja, analizira i kritički procenjuje informacije“ i da „radi efikasno kao član tima“. U cilju postizanja svih ishoda, ali i usvajanja sadržaja programa predmeta Sociologija učenik „zna kako da uči“. Ipak, korišćenje digitalnih tehnologija kao ishod i kompetencija ne postoje u programu za predmet Sociologija. Aktuelni nastavni program donet je 2010. kada u ZOSOV-u („Sl. glasnik RS“ br. 72/2009, 52/2011, 22/2013) nisu bile definisane kompetencije, a među ishodima nije bilo onih koji se odnose na upotrebu digitalnih tehnologija. U članu 5. ZOSOV-a postoje ishodi, ali nisu preneti u program predmeta Sociologija, već se do ishoda dolazi praćenjem preporučenog načina ostvarenja programa.

U svih šest nastavnih tema Sociologije sa pravima građana očekuje se da će po završetku obrade određene teme učenik biti u stanju da „zna“, „shvati“, „razume“, „prepozna“ („Prosvetni glasnik“, broj 10/2012), ali ne i da uoči razlike između činjenica i interpretacija (član 8. ZOSOV-a). Ishodi učenja ovog predmeta ne propisuju ni primenu znanja, analizu i kritički pristup, kreativnost, konstruktivno i aktivno učešće u društvenom životu, samoinicijativu, timski i istraživački rad (član 9. ZOSOV-a), jer su ciljevi predmeta isključivo upoznavanje, sticanje i razvijanje znanja. Nedostatak ovih ishoda iz kognitivnog domena onemogućava: 1) ostvarivanje misije opšteg, srednjeg umetničkog i stručnog obrazovanja (tačka 2.1. Pravilnika o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja), 2) sticanje „kognitivnih i praktičnih veština potrebnih za iznalaženje rešenja specifičnih problema u oblasti rada ili obrazovanja“, specifičnih za četvrti nivo kvalifikacija prema deskriptorima Evropskog okvira kvalifikacija (EOK), 3) razvoj opštih i međupredmetnih kompetencija, poput: odgovornog učešća u demokratskom društvu, preduzimljivosti, rada sa podacima, digitalne kompetencije, saradnju, rešavanje problema (član 11. i 12. ZOSOV-a).

Ciljevi i ishodi predmeta Ustav i pravo građana („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“, broj 7/2011) pre inkorporiranja u predmet Sociologija sa pravima građana podsticali su funkcionalna znanja, analizu i evaluaciju („unapređenje sposobnosti prikupljanja, analize“, „kritička procena“), sintezu („učešće u životu zajednice, pokretanje akcije“) i razvoj veština komunikacije („unapređenje sposobnosti iskazivanja sopstvenog stava uz korišćenje argumenata“). Spajanje predmeta Sociologija i Ustav i pravo građana dovelo je do smanjenja većeg dela programa predmeta Sociologija i zadržavanja programa predmeta Ustav i pravo građana u celosti u okviru već postojećeg fonda časova. Od 72 časa ukupnog fonda Sociologije sa pravima građana, 35 pripada inkorporiranom gradivu predmeta Ustav i pravo građana („Prosvetni glasnik“, broj 10/2012). Reforma obrazovnih profila u stručnim školama koja se za „stare“ obrazovne profile dešava od 2017. preokrenula je taj odnos u korist sociološkog sadržaja – 38 časova, ali su ciljevi i ishodi predmeta ostali nepromenjeni („Prosvetni glasnik“ broj 9/2019), jer su preuzeti iz Nastavnog programa predmeta Sociologija sa pravima građana iz 2012. godine.

Dati nalazi ukazuju na sledeće: 1) postoji velika razlika između ciljeva i ishoda predmeta Sociologija i Sociologija sa pravima građana, jer opšti ciljevi i ishodi obrazovanja nisu u potpunosti zastupljeni u programu predmeta Sociologija sa pravima građana, 2) ciljevi i ishodi predmeta Sociologija sa pravima građana ne podstiču kritičko mišljenje, primenu znanja, spremnost na aktivnu ulogu u društvenom životu, mogućnost upoznavanja profesije sociologa, a ovi elementi su neophodni za nastavak obrazovanja, 3) učenik ne stiče potrebno znanje koje mu omogućava da shvati „socijalni“ kontekst pojava, niti da se pripremi za svet rada kako bi bio spreman da vrši selekciju informacija potrebnih za rad i da učestvuje u rešavanju problema u radnoj sredini, 4) veza koju je predmet Sociologija na određeni način gradio između srednjoškolskog i akademskog obrazovanja nije nastavljena sa predmetom Sociologija sa pravima građana.

Analiza nacionalnog okvira kvalifikacija na tercijarnom nivou obrazovanja

U ovom poglavlju analiziramo opšte ishode nastave sociologije na tercijarnom nivou obrazovanja i to polazeći od šireg normativnog okvira za ovaj nivo obrazovanja koji obuhvata Strategiju razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine („Službeni glasnik RS“, br. 107/2012), Strategiju razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji („Sl. glasnik RS“, br. 1/07), Strategiju naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2016–2020) – Istraživanja za inovacije („Službeni glasnik RS“, broj 25/2016), Pravilnik o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS“, broj 98/2017.), Zakon o Nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 27/2018), Zakon o visokom obrazovanju („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 73/2018 i 67/2019), Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti („Sl. glasnik RS“, br. 110/2005, 50/2006 – ispr., 18/2010 i 112/2015), Pravilnik o vrednovanju stranih studijskih programa i priznavanju stranih visokoškolskih

isprava radi nastavka obrazovanja (Glasnik Univerziteta u Beogradu, broj 188/2016), Pravilnik o standardima i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova („Službeni glasnik RS“, br. 13/2019), Pravilnik o standardima za početnu akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa („Službeni glasnik RS“, br. 13/2019), Pravilnik o standardima i postupcima za obezbeđivanje kvaliteta (Glasnik Univerziteta u Beogradu, br. 174/2013), Pravilnik o standardima za samovrednovanje i ocenjivanje kvaliteta visokoškolskih ustanova i studijskih programa („Službeni glasnik RS“, br. 13/2019), kao i Pravilnik o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa („Službeni glasnik RS“, br. 13/2019). Analiza užeg normativnog okvira obuhvatila je opis studijske grupe Sociologija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Prva značajna opservacija dobijena analizom šireg normativnog okvira jeste da u Srbiji “ne postoji sistem za praćenje i merenja kvaliteta znanja, veština i kvalifikacija diplomiranih studenata” (poglavlje 2. Strategije pod nazivom *Sadašnje stanje akademskih studija*, potpoglavlje *Kvalitet*), pa tako ni studenata sociologije, niti su precizno definisani kriterijumi za razvoj NOK-a za visoko obrazovanje. Iako su svi studijski programi, uključujući i sociologiju, definisali ishode učenja, ne postoji njihova usaglašenost ni sa zahtevima tržišta rada, niti sa potrebama države, posmatrano dugoročno (poglavlje 2 Strategije u potpoglavlju *Relevantnost*). Takođe, Strategija prepoznaje i da „ne postoji jasno definisan zakonski okvir priznavanja prethodnog učenja“ (poglavlje 2. Strategije, potpoglavlje *Priznavanje prethodnog učenja*), te se stoga navode promene koje su neophodne za razvoj visokog obrazovanja. Strategija, pored pripreme i primene NOK-a, postavlja kao cilj i „usklađivanje klasifikacije delatnosti, nomenklature zanimanja, liste kvalifikacija za pojedina zanimanja“ (poglavlje 5. Strategije), kao i usmeravanje razvoja Republike Srbije „ka ekonomiji baziranoj na znanju“ (poglavlje 5. Strategije), odnosno usklađenost akademskih studija sa privredom i potrebama tržišta rada, ali i usklađenost akademskih studija sa srednjim obrazovanjem (poglavlje 6. Strategije). U prethodnom segmentu rada je već pomenuto da se usklađenost akademskih studija sa srednjim obrazovanjem u ovoj Strategiji preporučuje kroz povećanje kvaliteta srednjeg obrazovanja i broja učenika, kao i kroz zajedničku organizaciju dodatne nastave i takmičenja (poglavlje 6. Strategije), ali i kroz nastojanje da se usklade „standardi obrazovanja za završetak srednje škole i studijskih programa na fakultetima koji obrazuju nastavnike, te ishodi celih studija“ (poglavlje 7. Strategije). Strategijom je postavljen cilj da se do 2020. uspostavi NOK „kao jedinstven srpski okvir kvalifikacija koji obuhvata i formalno opšte srednje i visoko strukovno i akademsko obrazovanje“, s ciljem podrške “razvoju modernog, relevantnog i fleksibilnog sistema obrazovanja” koji bi, između ostalog, „ojačao veze sveta rada i sveta obrazovanja”, podržao „orijentisanost na ishode učenja i primenu koncepta celoživotnog učenja“ i obezbedio „uporedivost srpskih kvalifikacija sa EOK, a s ciljem njihovog međunarodnog priznanja“ (poglavlje 6. Osnovne strateške mere). Ipak, Pravilnik o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja ni na koji način ne formuliše okvire kvalifikacija na tercijarnom nivou obrazovanja. Iako je u Uvodu ovog Pravilnika navedeno da je reč o dokumentu

„koji predstavlja osnov za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja dece, učenika i odraslih, rada ustanove i celokupnog obrazovnog sistema u Republici Srbiji“, u njemu se uopšte ne navode smernice za razvoj okvira kvalifikacija na svim nivoima obrazovanja. Već u Uvodu se navodi da ovaj dokument „predstavlja vezu između zakonskih rešenja i obrazovne prakse u domenu do univerzitetskog obrazovanja“, pa tercijarno obrazovanje nije uopšte predmet razmatranja ovog Pravilnika. Ni u Strategiji razvoja obrazovanja odraslih u Srbiji se ne pominju kriterijumi za razvoj NOK, već samo opšti stav da „unapređenje mobilnosti radne snage, osiguranje kvaliteta i prepoznatljivost stečenih kvalifikacija i kompetencija zahteva uspostavljanje sistema akreditacije programa obrazovanja i obuke“ (tačka 4.4 Strategije). Osiguranje kvaliteta podrazumeva i „postizanje ciljeva i ishoda obrazovanja i učenja“ (poglavlje 4. Strategije).

S druge strane, u Zakonu o NOK-u jasno je definisano osam nivoa kvalifikacija sa četiri podnivoa (poglavlje II, član 5), pri čemu se šesti i sedmi nivo (sa dva podnivoa), kao i osmi nivo, vezuju za završetak akademskih studija. Za svaki nivo i podnivo ovim Zakonom su utvrđeni deskriptori „neophodni za obavljanje posla ili dalje učenje. Kvalifikacije se razvrstavaju po nivoima na osnovu složenosti ishoda učenja“ (član 6). Deskriptori dati u Prilogu 1. ovog Zakona definišu nivo znanja, veštine, sposobnosti i stavove koje treba da poseduje svako lice koje je završilo određeni nivo obrazovanja. Konkretno, lica sa stečenim šestim i sedmim nivoom obrazovanja treba da poseduju „znanja koja se odnose na teorije, principe i procese uključujući vrednovanje, kritičko razumevanje i primenu u oblasti učenja i/ili rada“, dok lice sa stečenim osmim nivoom obrazovanja treba da „poseduje vrhunska teorijska i praktična znanja potrebna za kritičku analizu i originalna istraživanja u fundamentalnim i primenjenim oblastima nauke sa svrhom proširivanja i redefinisanja postojećih znanja, nauke ili oblasti rada“. U skladu sa posedovanjem znanja prema nivoima stečenog obrazovanja (VI, VII i VIII) razlikuju se i stupnjevi u primeni veština, kao i sposobnosti i stavovi koji se odnose na rešavanje problema, kontrolu i upravljanje radom, primenu etičkih standarda profesije, rešavanje problema, unapređenje postojeće prakse i znanja u skladu sa principima celoživotnog učenja itd. Pored toga, Zakon u poglavlju III definiše i tela i institucije nadležne za razvoj i primenu NOK-a, a u poglavlju IV, član 25, definiše i standarde kvalifikacija, odnosno neophodnost usklađenosti NOK-a sa EOK-om. U V poglavlju ovog Zakona propisuju se i konkretni koraci u povezivanju NOK-a sa EOK-om, pre svega preko ustanovljavanja Nacionalne koordinacione tačke koja je zadužena za izradu i podnošenje izveštaja o proceduri povezivanja NOK-a sa nivoima EOK-a, te održavanja međusobne komunikacije. Iako su u ovom Zakonu propisani konkretni kriterijumi za razvoj NOK-a, on do danas nije razvijen za oblast visokog obrazovanja. I Zakon o visokom obrazovanju u članu 154 definiše da „do donošenja zakona kojim će se na celovit način utvrditi NOK, Nacionalni savet predlaže, a Ministarstvo utvrđuje NOK za visoko obrazovanje“, kao i da će do donošenja takvog zakona visokoškolske ustanove utvrđivati ishode procesa učenja u skladu sa do tada donetim propisima. Osim citiranih navoda, pomenuti zakon se ne bavi detaljnije pitanjem formulisanja NOK-a, dok Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti i Strategija naučnog i tehnološkog

razvoja Republike Srbije za period 2016–2020 – Istraživanja za inovacije čak i ne pominju ovo pitanje.

Budući da je u Zakonu o NOK-u naglašena neophodnost usklađenosti NOK-a sa EOK-om, za našu analizu je bio relevantan i Pravilnik o vrednovanju stranih studijskih programa i priznavanju stranih visokoškolskih isprava radi nastavka obrazovanja. U njemu se kriterijumi za nastavak obrazovanja i priznavanje visokoškolskih isprava određuju upravo preko ishoda učenja, odnosno kroz „međusobni odnos stečenih znanja, veština i kompetencija (...) i procenjivanje da li ishodi učenja koji su ostvareni na stranom studijskom programu omogućavaju nastavak obrazovanja na Univerzitetu“ (član 16.). U skladu sa specifičnim odredbama Pravilnika koje se odnose na ovu oblast, ishodi učenja, odnosno kvalifikacije i kompetencije koje studenti poseduju po završetku studija, istaknuti su kao ključni elementi preko kojih se prati kvalitet studijskih programa određene visokoškolske ustanove. Stoga se u postupku akreditacije zahteva da „sadržaj kvalifikacija i diploma pojedinih vrsta i nivoa studija odgovaraju karakteru i ciljevima studijskih programa“, kao i da „opis kvalifikacija svakog studijskog programa mora biti precizno definisan i odgovarati određenom nivou NOK-a“ (Standard 4: Studije u Pravilniku o standardima i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova), odnosno „ishodi učenja se opisuju prema deskriptorima ishoda učenja NOK-a“ (tačka 3.4 u Pravilniku o standardima za početnu akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa). Primena standarda zavisi od stečenog nivoa obrazovanja, ali je na svim nivoima zajednički zahtev da studenti koji su završili određeni stepen studija: pokazuju znanje u oblasti studiranja koje dopunjuje znanje stečeno na prethodnom nivou studija, da to novostečeno znanje umeju da primene na rešavanje problema „u novom ili nepoznatom okruženju u širim ili multidisciplinarnim oblastima unutar obrazovno-naučnog odnosno obrazovno-umetničkog polja studija“ (tačka 4.1.5 Pravilnika o standardima i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova), kao i da su u stanju da na jasan način prenesu svoje znanje stručnoj i široj javnosti. Sve visokoškolske ustanove su dužne da u postupku samovrednovanja ustanove u kontinuitetu i sistematski proveravaju kvalitet studijskog programa preko ishoda i stručnosti studentske populacije na kraju jednog obrazovnog ciklusa (tačka 4.1 Pravilnika o standardima za samovrednovanje i ocenjivanje kvaliteta visokoškolskih ustanova i studijskih programa). S druge strane, „naučne, umetničke i stručne kvalifikacije nastavnog osoblja odgovaraju obrazovno-naučnoj odnosno obrazovno-umetničkoj oblasti i nivou njihovih zaduženja“ (tačka 6.4 Pravilnika o standardima i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova), te se očekuje da „nastavnik mora da ima najmanje pet referenci iz uže naučne, umetničke, odnosno stručne oblasti iz koje izvodi nastavu na studijskom programu“ (tačka 9.11 Pravilnika o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa). Ovaj Pravilnik bliže određuje kompetencije diplomiranih studenata, ističući da diplomirani student treba da poseduje opšte i predmetno-specifične sposobnosti, i to: analize, sinteze i predviđanja rešenja i posledica, ovladavanja metodima, postupcima i procesima istraživanja; razvoja kritičkog i samokritičkog mišljenja i pristupa; primene znanja u praksi; razvoja komunikacionih sposobnosti i spretnosti, kao i saradnje sa užim socijalnim

i međunarodnim okruženjem i profesionalne etičnosti“ (tačka 4.1). Takođe, diplomirani student „temeljno poznaje i razume disciplinu odgovarajuće struke, rešava konkretne probleme uz upotrebu naučnih metoda i postupaka, povezuje osnovna znanja iz različitih oblasti i njihovu primenu, prati i primenjuje novine u struci, razvija veštine i spretnost u upotrebi znanja u odgovarajućem području i upotrebljava IKT u ovladavanju znanjima odgovarajućeg područja“ (tačka 4.2 Pravilnika). Studenti koji su završili doktorske studije treba da „samostalno rešavaju praktične i teorijske probleme u oblasti u kojoj su doktorirali i da organizuju i ostvaruju razvojna i naučna istraživanja, mogu da se uključe u ostvarenje međunarodnih naučnih projekata, kao i da realizuju razvoj novih tehnologija i postupaka u okvirima svojih struka i da razumeju i koriste najsavremenija znanja u datoj naučnoj oblasti; da kritički misle, deluju kreativno i nezavisno, da poštuju principe etičkog kodeksa dobre naučne prakse, da komuniciraju na profesionalnom nivou u saopštavanju naučnoistraživačkih rezultata na naučnim konferencijama, u naučnim časopisima, kroz patente i nova tehnička rešenja, te da doprinose razvoju novih znanja u određenoj naučnoj disciplini i nauci uopšte“ (standard 4, tačka 4.1). Ovi studenti još i „temeljno poznaju i razumeju discipline odgovarajuće struke, imaju sposobnost rešavanja problema uz upotrebu naučnih metoda i postupaka, povezuju osnovna znanja iz različitih oblasti i primenjuju ih, poseduju sposobnost praćenja savremenih dostignuća u struci (...) kao i upotrebe IKT u ovladavanju znanjima iz odgovarajućeg područja“ (standard 4, tačka 4.2).

Uporednom analizom normativa na tercijarnom nivou uviđamo da su odredbe šireg normativnog okvira uspešno prenete u užu normativni okvir, odnosno da su ishodi učenja za akademske studije sociologije u skladu sa deskriptorima ishoda učenja u NOK-u, kao i da je kroz ishode učenja jasno i merljivo definisan cilj studijskog programa sociologije na Filozofskom fakultetu.

Na osnovnim studijama sociologije student stiče opšte sposobnosti: „analize i sinteze društvenih pojava; ovladavanja metodama, postupcima i procesima istraživanja društvene stvarnosti; razvoja kritičkog i samokritičkog mišljenja i pristupa društvenoj stvarnosti; primene znanja u istraživačkoj praksi; razvoja komunikacionih sposobnosti i saradnje sa užim socijalnim i međunarodnim okruženjem; akademskog pisanja i profesionalne etike“, kao i predmetno-specifične sposobnosti: „temeljnog poznavanja i razumevanja sociologije kao naučne discipline; primene osnovnih istraživačkih metoda; povezivanja osnovnih znanja iz različitih oblasti sociologije i srodnih disciplina i njihove primene; praćenja i primene novina u struci; raspoznavanja kulturne i društvene raznolikosti; upotrebe IKT u ovladavanju znanjima u oblasti sociologije“ (preuzeto sa sajta Filozofskog fakulteta u Beogradu, Odeljenje za sociologiju). Po završetku studija sociologije, „studenti vladaju osnovnim pojmovima iz sociologije i srodnih disciplina; poznaju ključne postavke najvažnijih teorija o društvu, kao i procese i aktore funkcionisanja društva i društvenih promena; sposobni su da opišu najvažnije društvene pojave i probleme, klasifikuju ih i povežu sa srodnim problemima i pojavama; vladaju osnovnim metodama i procedurama prikupljanja, sistematizacije i analize podataka. Takođe, mogu da učestvuju u teorijskim i empirijskim istraživanjima u oblasti društvenih nauka, socijalnog

rada, novinarstva, kulture, izdavaštva, poslova u oblasti odnosa sa javnošću, poslova u državnoj i poslovnoj administraciji i nevladinim organizacijama. Pored toga, njihova znanja predstavljaju osnovu za dalje obrazovanje na diplomskim i doktorskim studijama sociologije i drugih društvenih nauka, koje će im omogućiti samostalan i ekipni rad, kao i obavljanje upravljačkih poslova“ (ibid).

U odnosu na osnovne studije sociologije, cilj master studija sociologije definisan je u pravcu samostalnijeg stručnog i naučno-istraživačkog rada u različitim oblastima, kao i na dublje i celovitije sagledavanje teorijskih i metodoloških znanja iz određene oblasti sociologije i srodnih disciplina, kao i osposobljavanje za obavljanje nastavnog rada, odnosno samostalno koncipiranje i izvođenje naučnih i primenjenih istraživačkih projekata u određenoj oblasti sociologije. Po završetku ovog nivoa studija, student stiče sledeće opšte sposobnosti: „samostalnog izbora i primene metoda i postupaka u procesu istraživanja društvene stvarnosti; stručne ekspertize i primene znanja u istraživačkoj, pedagoškoj i savetodavnoj praksi; ostvarivanja komunikacije i saradnje sa međunarodnim naučnim i stručnim institucijama, kao i multiperspektivnog i interdisciplinarnog pristupa izučavanim problemima“ (ibid). Pored ovih, student stiče i predmetno-specifične sposobnosti: „temeljno poznavanje i razumevanje određene oblasti sociologije i specifičnih društvenih problema, kao i specifičnih pristupa i metoda u istraživanju određene društvene oblasti; poznavanje rada međunarodnih institucija koje se bave određenom oblašću sociologije, kao i institucija koje se na praktičan način bave odgovarajućim specifičnim društvenim fenomenima; korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija za pretraživanje i obradu podataka u specifičnoj oblasti sociologije i srodnih nauka, kao i stručne ekspertize u rešavanju konkretnih društvenih i istraživačkih problema uz upotrebu naučnih metoda i postupaka“ (ibid).

Na kraju, osnovni cilj doktorskih studija sociologije jeste da studenti po okončanju ovih studija mogu apsolutno „ravnopravno i kompetentno da se uključuju u naučnu zajednicu, kako u našoj zemlji tako i u svetu, i da tako doprinose razvoju sociologije kao nauke, opštem naučnom znanju, kao i društvu u celini“ (ibid). Po završetku doktorskih studija, student poseduje „sposobnost za samostalno, sistematsko i kritičko istraživanje teorijskih, istorijskih i empirijskih problema relevantnih za društvene nauke“ (ibid), te znanje i sposobnost da svoje nalaze predstavi i uključi u postojeći korpus naučnog znanja na međunarodnom nivou, ali i da ga proširi i da predviđa rešenja društvenih problema i njihove posledice za razvoj društvene zajednice.

Ipak, iako su ishodi učenja na tercijarnom nivou obrazovanja usklađeni sa definisanim kvalifikacijskim okvirom, iz podataka na sajtu fakulteta nije moguće saznati na koji način je profilisanje budućih sociologa uvezano sa prelaskom iz sekundarnog u tercijarni nivo obrazovanja. Netransparentnost ovog podatka, s jedne strane, rezultat je nepostojanja NOK koji bi pri akreditaciji visokoškolskih ustanova zahtevao da se dati podatak uključi u traženu dokumentaciju. Jedina odredba definisana Pravilnikom o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa određuje da: „za visokoškolske ustanove koje u okviru studijskih programa nemaju pedagoška obrazovanja, a čiji bi svršeni studenti

trebalo da budu nastavnici stručnih predmeta u srednjim školama, moraju, shodno ZOSOV-u, imati obrazovanje iz psiholoških, pedagoških i metodičkih disciplina stečeno na visokoškolskoj ustanovi u toku studija ili nakon diplomiranja” (standard 5: Kurikulum).

U narednom poglavlju diskutujemo o koherentnosti sekundarnog i tercijarnog nivoa obrazovanja kada je reč o ishodima nastave sociologije.

Diskusija

Osnovni istraživački cilj u ovom radu je eksplorativnog karaktera i odnosi se na utvrđivanje koherentnosti normativnog okvira koji je relevantan za NOK u Srbiji. Uporedna analiza normativnog okvira koji je relevantan za NOK, posmatrano prema ishodima učenja nastave sociologije na sekundarnom i tercijarnom nivou obrazovanja, pokazala je da ovi okviri nisu međusobno koherentni, kao i da se u normativnom okviru ne definišu precizno ishodi učenja koji su neophodni za prelazak iz jednog nivoa obrazovanja u drugi kada je reč o sociologiji kao nastavnom predmetu. Analiza je pokazala i da ne postoji razvijen NOK za visoko obrazovanje, kao i da se prilikom akreditacije visokoškolskih ustanova ne zahteva usklađivanje prelaska iz sekundarnog u tercijarni nivo obrazovanja što može da utiče i na profilisanje budućih sociologa. Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta („Prosvetni glasnik“, br. 117/2013.) ne definiše standarde za predmete Sociologija i Sociologija sa pravima građana, pa se zbog toga ne može sprovesti potpuna procena postignuća na kraju procesa sekundarnog obrazovanja. Uporednom analizom ishoda učenja za predmet Sociologija u srednjim školama i ishoda učenja na kraju osnovnih studija sociologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, utvrđeno je jedino da nekoherentnost postoji u pogledu ishoda učenja koji se odnose na upotrebu digitalnih tehnologija. S druge strane, program predmeta Sociologija sa pravima građana ciljeve predmeta svodi samo na sticanje znanja, a izostavlja: podsticanje kritičkog i angažovanog odnosa ili spremnost učenika na aktivnu ulogu za život u savremenom društvu, kao i razumevanje društvenog smisla i važnosti profesije sociologa. Ovaj nalaz je posebno značajan imajući u vidu da je jedan od ciljeva srednjeg obrazovanja osposobljavanje učenika za samostalan izbor zanimanja i dalje školovanje na studijama sociologije ili drugim studijskim grupama, što nije omogućeno nastavom Sociologije sa pravima građana. Pored toga, za ovaj predmet nisu postavljeni ni sledeći ishodi učenja: sticanje funkcionalnog znanja, razvijanje sposobnosti prosuđivanja, evaluacije, analize i sinteze, osposobljavanje za učenje, spremnost za preuzimanje odgovornosti i preduzetnički pristup. Ishodi učenja ovog predmeta ne propisuju primenu znanja, analizu i kritički pristup, kreativnost, konstruktivno i aktivno učešće u društvenom životu, samoinicijativu, timski i istraživački rad. Na osnovu dobijenih nalaza zaključujemo da predmet Sociologija sa pravima građana ne podstiče istraživački, kritički i angažovani duh kod srednjoskoškolaca, niti ih podučava da je to važna specifičnost sociološkog poziva, budući da se ciljevi predmeta zadržavaju na upoznavanju sa

osnovnim informacijama iz oblasti sociologije. Zaključujemo da nekoherentnost sekundarnog i tercijarnog nivoa obrazovanja posmatrana pre svega preko komparacije ishoda nastave Sociologije sa pravima građana i ishoda učenja na osnovnim studijama sociologije na Filozofskom fakultetu na neki način zaustavlja vezu koju je predmet Sociologija gradio između srednjoškolskog i akademskog obrazovanja. Postavka predmeta Sociologija sa pravima građana, moglo bi se reći, stoga nepovoljno utiče i na profilisanje budućih sociologa. U ovom aspektu analize mogli bi se pronaći i elementi za unapređenje nastave sociologije na oba nivoa obrazovanja.

Reference:

- Baranović, Branislava. 2006. Društvo znanja i nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje, u: Branislava, Baranović(ur.). *Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj – različite perspektive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 8–37.
- Dželalija, Mile (ur.). 2009. *Hrvatski kvalifikacijski okvir – uvod u kvalifikacije*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Hoffer, B. Thomas. 2000. Accountability in Education, u: Maureen T. Hallinan (ur.). *Handbook of the Sociology of Education*. New York i London: Kluwer Academic/Plenum Publisher, str. 529–543.
- Kommenović, B i dr. 2010. *Nacionalni okvir kvalifikacija*. Beograd: Centar za obrazovne politike.
- Münch, Richard. 2009. Obrazovanje i znanost između globalne kulture i nacionalnih razvojnih puteva. *Evropski glasnik*. god. 14, br. 14: 369–414.

Analizirani dokumenti:

- Opis programa Osnovnih akademskih studija sociologije (2014), dostupan na: URL:<https://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=4&nivo=0> (pristupljeno 10. 9. 2019.)
- Opis programa Master akademskih studija sociologije (2014), dostupan na: URL:<https://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=4&nivo=2> (pristupljeno 10. 9. 2019.)
- Opis programa Doktorskih studija sociologije (2014), dostupan na: URL:<https://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=4&nivo=5> (pristupljeno 10. 9. 2019.)
- Pravilnik o vrednovanju stranih studijskih programa i priznavanju stranih visokoškolskih isprava radi nastavka obrazovanja, Glasnik Univerziteta u Beogradu, broj 188/2016.
- Pravilnik o dopunama Pravilnika o planu i programu nastave i učenja opšte obrazovnih predmeta srednjeg stručnog obrazovanja u području rada Ekonomija, pravo i administracija, Prosvetni glasnik broj 9/2019.

- Pravilnik o izmeni Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju, „Prosvetni glasnik“, broj 5/2010.
- Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju, „Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“ broj 7/2011.
- Pravilnik o nastavnom planu i programu srednjeg stručnog obrazovanja u području rada ekonomija, pravo i administracija, „Prosvetni glasnik“, broj 10/2012.
- Pravilnik o Nacionalnom okviru obrazovanja i vaspitanja, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2017.
- Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta, „Službeni glasnik RS“ br. 117/2013.
- Pravilnik o standardima i postupku za akreditaciju visokoškolskih ustanova, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2019.
- Pravilnik o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2019.
- Pravilnik o standardima i postupcima za obezbeđivanje kvaliteta, Glasnik Univerziteta u Beogradu, br. 174/2013.
- Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja, „Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 5/2011.
- Pravilnika o standardima za početnu akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2019.
- Pravilnik o standardima za samovrednovanje i ocenjivanje kvaliteta visokoškolskih ustanova i studijskih programa, „Službeni glasnik RS“, br. 13/2019.
- Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, „Službeni glasnik RS“, br. 1/07.
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 107/2012.
- Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine – Istraživanja za inovacije, „Službeni glasnik RS“, br. 25/2016.
- Zakon o visokom obrazovanju, „Službeni glasnik RS“, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 73/2018 i 67/2019.
- Zakon o Nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 27/2018.
- Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti, „Službeni glasnik RS“, br. 110/2005, 50/2006 – ispr., 18/2010 i 112/2015.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Službeni glasnik RS“, br. 88/2017, 27/2018. – dr. zakon, 10/2019.
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, „Službeni glasnik RS“, br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. zakon.